

ЗА НИЩОЖНОСТТА НА ЗАВЕЩАНИЕТО ПРИ ПРОТИВОРЕЧАЩ НА ЗАКОНА ЕДИНСТВЕН ИЛИ РЕШАВАЩ МОТИВ

Иван Цветанов¹, Николай Николов², Валентин Добрев³
e-mail: iivanov@unwe.bg
e-mail: lawyernikolov606@abv.bg
e-mail: valentin.dobrev@unwe.bg

Резюме

Целта на настоящата статия е да даде един от възможните отговори на тълкувателния въпрос, поставен в тълкувателно дело № 2/2023 г. на Общото събрание на Гражданската колегия (ОСГК) на Върховния касационен съд (ВКС), а именно „нищожно ли е на основание чл. 42, б. „в“ от Закона за наследството (ЗН) завещание, което е направено както заради вече положени грижи за завещателя, така и с оглед на бъдещи грижи, които ще бъдат полагани за него до края на живота му; може ли в такъв случай, при тълкуване волята на завещателя, да се приеме, че единственият мотив за съставяне на завещанието противоречи на закона, тъй като нарушава принципа за безвъзмездност на завещателното разпореждане?“. За обосноваване на предложението в статията отговор са използвани както актуалната съдебна практика, свързана с поставения въпрос, така и достиженията на българската цивилистична доктрина. Несъмнено отговорът на този въпрос ще има съществено практическо значение, тъй като той ще предопредели посоката на развитие на бъдещата съдебна практика в тази материя.

Ключови думи: завещание, нищожност, единствен мотив, противоречие със закона

JEL: K15

Увод

С разпореждане на Председателя на ВКС от 27.07.2023 г. е образувано тълкувателно дело № 2/2023 г. по описа на ВКС – Гражданска колегия, целта на което е да се приеме тълкувателно решение по следните въпроси: „*Нищожно ли е на основание чл. 42, б. „в“ ЗН завещание, което е направено както заради вече положени грижи за завещателя, така и с оглед на бъдещи грижи, които ще бъдат полагани за него до края на живота му;*

¹ Доцент, доктор, катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС

² Докторант, катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС

³ Докторант, катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС

може ли в такъв случай, при тълкуване волята на завещателя, да се приеме, че единственият мотив за съставяне на завещанието противоречи на закона, тъй като нарушава принципа за безвъзмездност на завещателното разпореждане?“ (курсивите наши, бел. авт.). Произнасянето с тълкувателно решение от страна на ОСГК се налага поради наличието на противоречива практика на отделни състави на ВКС, като двете основни тези, които са застъпени в решенията на тези състави са следните.

На първо място е констатирано, че в решение № 117/10.11.2015 г. по гр. д. № 710/2015 г. на II г. о. съдът е приел, че завещанието представлява едностранен акт на безвъзмездно разпореждане с имущество за след смъртта на завещателя и поради това мотивите на завещанието имат важно значение както за разкриване волята на завещателя, така и за преценка дали разпореждането е в границите на закона. Доколкото в едно завещание би могло да се открият различни мотиви, то това означава, че всички те предопределят волята на завещателя. В разпоредбата на чл. 42, буква „в“ ЗН е предвидено, че завещанието би било нищожно, когато завещателното разпореждане или единствения мотив, поради който е направено, противоречат на закона, общественения ред или добрите нрави. Основавайки се на буквалното тълкуване на тази норма и на изтъкнатите от него аргументи, решаващия състав по горесцитираното дело е приел, че ако в завещанието са изразени няколко мотива, то ще бъде достатъчно един от тях да съответства на закона и морала, за да може това завещание да породи правно действие. Пороците в нерешаващите, допълнителните мотиви не биха се отразили на действителността на завещанието.

На второ място е констатирано, че същевременно са постановени и две други решения на състави на ВКС – решение № 246/17.12.2014 г. по гр. д. № 1073/2014 г. на I г. о. и решение № 25/16.05.2016 г. по гр. д. № 5043/2015 г. на II г. о., при които е ставало въпрос за завещания, които са били мотивирани с полагани до момента на съставяне на завещанието грижи за завещателя. Наред с това, завещанията са били мотивирани и с очакванията на завещателя да получава бъдещи грижи, т.е. такива, които ще му бъдат осигурявани и след съставяне на завещанието. Изхождайки от това, решаващите състави по тези дела са приели разрешения, които са противоположни на вече описаното по-горе, а именно че очакванията на завещателя за бъдеща възмездна престация води до нищожност на завещанията, тъй като наличието на такъв мотив противоречи на безвъзмездния характер на този правен акт.

Наличието на тази противоречива практика по тълкуването и прилагането на закона от своя страна налага приемането на тълкувателно решение на ВКС (чл. 124, ал. 1 от Закона за съдебната власт (ЗСВ). Доколкото, по силата на чл. 130, ал. 2 от ЗСВ, тълкувателните решения и тълкувателните постановления са задължителни за органите на съдебната и изпълнителната

власт, за органите на местното самоуправление и за органите, които издават административни актове, то е повече от безспорно, че тълкувателното решение, което ОСГК на ВКС ще приеме по поставените тълкувателни въпроси, ще предопредели и насоката, в която ще се развива българската съдебна практика за в бъдеще. Ето защо авторите на настоящата публикация предлагат един от възможните отговори на поставените тълкувателни въпроси, който според тях съответства най-много както на буквата, така и на духа на Закона за наследството.

Предварителни бележки във връзка с поставения за тълкуване материалноправен въпрос

От редакцията на поставения за тълкуване материалноправен въпрос може да се формулира предположението, че неговата цел е да изясни дали ще бъде действително или нищожно завещание (в т.ч. завет), в чието съдържание се откриват два мотива, а именно:

- завещанието се прави заради вече положени (до момента на съставянето му) грижи за завещателя;
- завещанието се прави с оглед на бъдещи грижи, които ще бъдат полагани за завещателя от момента на съставяне на завещанието до края на живота му.

За да се установи дали завещание с такова съдържание би било в противоречие със закона,⁴ следва да се изследва и анализира както правната същност на мотива като възможен елемент от съдържанието на завещанието, така и това как изразеният мотив/и се съотнасят към самото завещание. От само себе си се разбира, че при това изследване, от една страна, трябва да се държи сметка за правната същност на завещанието като едностранна и строго лична разпоредителна сделка (Станева, 2022, с. 146), която винаги е безвъзмездна (Цанкова, 1995, с. 47-48; Марков, 2011, с. 220). От друга страна, трябва да се вземат предвид и правилата и практиката за тълкуване на договорите по чл. 20 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД) и приложимостта им към едностранните волеизявления с правни последици (по силата на чл. 44 ЗЗД), каквото е завещанието. Същевременно трябва да се отчита и обстоятелството, че нищожността на една сделка, каквато е и завещанието, е възможно най-тежката последица, която възпрепятства напълно и окончателно възможността да настъпят целените от страните (в

⁴ Доколкото поставеният за тълкуване в образуваното тълкувателно дело материалноправен въпрос визира като възможно основание за нищожност единствено противоречието със закона, то в изложението няма да бъдат обсъждани възможни противоречия с обществения ред и добрите нрави.

случая от завещателя) правни последици. За изясняване на формулирания тълкувателен въпрос следва да се анализират и възможните комбинации на различни мотиви в съдържанието на завещанието, и в частност, на такива за вече положени грижи до момента на съставяне на завещанието, както и на такива за очаквани бъдещи грижи. На последно, но не и по значение, място, не следва да се пропускат и различните аргументи, свързани с изискванията на справедливостта и добрите нрави, които би следвало да съпътстват и придават смисъл на правната уредба и практиката във връзка с наследяването по завещание.⁵

Правна уредба на нищожността на завещанието

Нищожността на завещанието е правно уредена в разпоредбата на чл. 42 от Закона за наследството. Съгласно буква „в“ от цитираната разпоредба завещанието ще бъде нищожно *„когато завещателното разпореждане или изразеният в завещанието мотив, поради който единствено е направено разпореждането, са противни на закона, на обществения ред и на добрите нрави; същото важи и когато условието или тежестта са невъзможни.“*⁶

Тълкуването на посочената разпоредба за целите на настоящата публикация и във връзка с поставения за тълкуване материалноправен въпрос, водят до следните констатации и изводи.

На първо място, за да бъде нищожно едно завещание, в което има отбелязване, че то е направено както заради вече положени до момента грижи за завещателя, така и с оглед на бъдещи грижи, които ще бъдат полагани за него от момента на извършване на завещанието (по предвидените за това форма и ред) до края на живота му, **следва да се изследват същността и особеностите на неговите мотиви**. Очевидно е, че тук не става дума за различните хипотези на противоречие със закона на самото завещателно разпореждане – например противоречие с императивни норми на ЗН (чл.

⁵ Това е така, доколкото в преобладаващия брой случаи завещания и/или завети се съставят от възрастни хора и/или от инвалидизирани лица или лица с влошено здравословно състояние, като целта на тези актове е да се възнаградят по някакъв начин лицата, които житейски допринасят за сравнително нормалното им съществуване и ежедневие, без да са обвързани за това със законово или договорно задължение.

⁶ Същите основания за нищожност са регламентирани в чл. 226, ал. 3 от ЗЗД и по отношение на дарението. Подобно разрешение не е случайно, тъй като завещанието и дарението се родят с оглед на един от техните съществени белези, а именно тяхната безвъзмездност. Повече подробности за общия генезис на завещанието и дарението дава Петров (2023).

15, чл. 21, ал. 2 и др.) или пък на ЗЗД⁷ или на други нормативни актове, както и на противоречие със закона на завещателен модалитет – условие или тежест.⁸ В поставения тълкувателен въпрос се визират единствено две причини, поради които е съставено завещанието: 1) заради вече положени грижи; 2) заради (евентуални) бъдещи грижи, които ще бъдат полагани за него до края на живота му. Поради това същинските въпроси, на които се търсят отговори тук, са следните:

- 1) дали тези причини са изложени в завещанието и
- 2) дали те имат характера на мотиви за съставяне на самото завещание.

От редакцията на поставения за тълкуване материалноправен въпрос се налага и първия извод, а именно, че **тези причини следва да бъдат изложени изрично в самото завещание** (Цанкова и колектив, 2016, с. 470). Това е така, доколкото за мотивите на завещателя да извърши този правен акт може да се съди само и единствено от текста на завещанието, но не и от други източници на информация (Станева, 2022, с. 179). Ако завещателят не е посочил защо, поради каква причина извършва завещателното разпореждане, то завещанието няма да бъде нищожно, дори тази причина да е в противоречие със закона (Станева, 2022, с. 179; Цанкова, 1995, с. 56).

На второ място, за да бъде нищожно едно завещание на основание чл. 42, буква „в“ от Закона за наследството, е необходимо изразения в завещанието мотив, който противоречи на закона, **да е единствен** (Станева, 2022, с. 179, с. 277; Димитров, 2013, с. 159). Ако в завещанието са посочени два, три или повече мотиви за неговото извършване и поне един от тях не противоречи на закона, то няма да бъде нищожно, а от този ефект ще бъде обхванат само противоположния мотив. Освен това, за да води до нищожност на цялото завещание, единственият мотив следва да бъде част от него (Станева, 2022, с. 278).

Относно мотивите при завещанието

Основа за разсъждения относно мотивите при завещанието и тяхното правно значение дават две решения на Върховния касационен съд.

В **Решение № 88 от 30.04.2013 г. на ВКС по гр. д. № 826/2012 г., III г. о., ГК, докладчик председателят Капка Юстиниянова, постановено по чл. 290 ГПК**, се приема, че *„мотивът на завещателно разпореждане е психологическата подбуда, конкретния вътрешен стимул, който е подтикнал страната да го извърши, затова за всеки отделен случай мотивът е различен. Мотивът е без значение за правото и не е релевантен факт*

⁷ Решение № 1301 от 20.XII.1991 г. по гр. д. № 1078/91 г., I г. о., докладчик член-съдията Т. Стоилов.

⁸ Повече подробности и примери виж при Станева (2022, с. 274-277). За завещателните разпореждания, направени под условие, виж по-подробно Цанкова (2020).

за валидност, с изключение при договорите за дарение и завещателните разпореждания. Разпоредбата на чл. 42, ал. 1, буква „в“ ЗН предвижда нищожност на завещанието, когато завещателното разпореждане или изразеният в завещанието мотив, поради който единствено е било направено разпореждането са противни на закона, на обществения ред и на добрите нрави; същото важи и когато условието или тежестта са невъзможни. За да е нищожно, завещателното разпореждане следва да е направено единствено и само поради изразеният в завещанието мотив, т. е. мотивът следва да е решаващ за извършване на завещанието. Законът е придал правно значение на мотива, когато единствено поради него е направено завещателното разпореждане“.

В Решение № 117 от 10.11.2015 г. на ВКС по гр. д. № 710/2015 г., II г. о., ГК, докладчик съдията Веселка Марева, постановено по чл. 290 ГПК,⁹ се приема, че „завещанието е едностранен акт на безвъзмездно разпореждане с имущество за след смъртта. Предвид този едностранен и безвъзмезден характер мотивите на завещанието имат важно значение за разкриване волята на завещателя и за преценка дали разпореждането е в границите на закона. А мотивите могат да са различни - да се отблагодари, да се възнагради, да се въздаде справедливост, да се поощри, да се прояви щедрост, да се осигури нуждаещия се, да се накаже безотговорния – това са съображения, които разкриват моралния интерес на завещателя от съставяне на завещанието, неговите цели и подбуди. Във всеки отделен случай мотивът на завещанието произтича от конкретните условия на живот и отразява моралните и материални потребности на личността на завещателя. Безвъзмездният характер, обаче не означава, че завещанието не може да има възнаградителен характер. Напротив, обичайният мотив за съставяне на завещание е именно благодарствен и той съответства на закона и на добрите нрави. Едно завещание може да е обусловено от няколко свързани или отделни мотива, които заедно предопределят волята на завещателя. Разпоредбата на чл. 42, б. „в“ ЗН предвижда нищожност на завещателното разпореждане когато то или единственият мотив, поради който е направено, са противни на закона, на обществения ред и на добрите нрави. При буквално тълкуване на нормата е видно, че хипотезата изисква завещанието да е съставено поради един /единствен/ мотив и този мотив да противоречи на закона, морала или обществения ред. Ако в завещанието са изразени няколко мотива,

⁹ Това е първото от трите съдебните решения, посочени в Определение № 50042 от 6.06.2023 г. на ВКС по гр. д. № 3267/2022 г., II г. о., ГК, докладчик съдията Розинела Янчева, като формиращи противоречива практика, и послужило като основание за приложение на хипотезата на чл. 292 ГПК.

то е достатъчно един от тях да съответства на закона и морала, за да породи завещанието действие. Пороците в нерешаващите, допълнителни мотиви, не се отразяват на действителността на завещанието. Затова, когато в завещанието, наред с благодарствен мотив за положени добри грижи към завещателя, е изразено и очакване за в бъдеще тези грижи да продължават, това не означава, че завещанието има възмезден характер и че по тази причина противоречи на закона, съответно, че е нищожно на основание чл. 42, б. „в“ ЗН“.

От така посочените съдебни решения, както и съобразно достиженията на правната доктрина, могат да се формулират следните разсъждения.

Актуалното българско обективно право допуска сключването (извършването) на всякакви гражданскоправни сделки, доколкото те или тяхното съдържание не противоречат на повелителните норми на закона и на добрите нрави (арг. от чл. 9 ЗЗД). Поначало личните причини или мотивите, които ръководят страните да сключват тези сделки, са правно ирелевантни както за тяхната действителност, така и за правото въобще (Станева, 2022, с. 178). Тези причини (мотиви) обаче имат правно значение за преценката дали извършено разпоредително действие при договорите за дарение (чл. 226, ал. 3 ЗЗД) и при завещанията (чл. 42, буква „в“ ЗН) са в границите на закона или му противоречат.

Мотивът при завещанието представлява психологическа подбуда, някакъв вътрешен стимул, който го кара да направи завещанието, или най-малкото някаква вътрешна потребност да обясни (Станева, 2022, с. 178) какво го е накарало да направи това завещание, защо е предпочел да завещае на един, а не на друг наследник или пък на лице, което не е въобще от кръга на наследниците му по закон.¹⁰ Във всички случаи мотивът представлява елемент от субективен характер, който произтича от вътрешния мир на човека. Този елемент го подтиква, стимулира да направи завещание и да извърши имуществено разпореждане в полза на определено от него лице или лица. Тоест при мотива винаги е налице обусловеност между някаква вътрешна за завещателя ценност или необходимост, която го подтиква да направи завещание в полза на определено лице или лица. За формиране на съответния мотив важно значение имат не само конкретните условия на живот, вкл. материални, на завещателя, но и неговите мироглед, светоусещане, усещане за справедливост, морален интерес и т.н. В този смисъл мотивът има важно значение за разкриване на действителната воля на завещателя. Доколкото преживяванията от вътрешния мир на всеки индивид са различни, то е въз-

¹⁰ Цветалина Петкова (Петкова, 2019, с. 435) разбира под мотив „личните съображения, подтикнали го (завещателя – бел. авт.) да извърши завещанието“.

можно и изразения в конкретно завещание мотив да бъде различен във всеки конкретен случай.

В зависимост от вътрешните преживявания на завещателя, мотивите могат да бъдат:

- благодарствен (за изразяване на благодарност най-често за вече положени до момента грижи);
- възнаградителен (да се възнагради някого, да се прояви щедрост, да се надари);
- поощрителен (да се поощри някого за нещо, което е извършвал и/или извършва добре, според преценката на завещателя, към момента на съставяне на завещанието);
- осигурителен (да се осигури някого, който се нуждае от средства и/или друго имущество, напр. малолетното дете на завещателя);
- за бъдещо гледане и издръжка на завещателя до неговата смърт.

В едно завещание могат да бъдат изразени един или няколко мотива. Когато те са повече от един, мотивите могат да бъдат отделни или свързани. Съобразно това могат да се обособят няколко възможни хипотези.

Наличие само на благодарствен мотив за вече осъществени грижи

Когато завещателят е формулирал изрично в завещанието благодарността си за вече положени към него грижи, ще бъде налице благодарствен мотив. При този мотив завещателят няма очакване за насрещна престация към него от страна на облагодетелстваното от завещанието лице. Така изразения мотив не представлява условие, от което да зависи действието на завещателния акт и не накърнява неговия безвъзмезден характер. В тази хипотеза завещанието няма да страда от пороци и ще бъде напълно действително.

Наличие само на възнаградителен, поощрителен или осигурителен мотив

Казаното във връзка с благодарствения мотив важи с пълна сила и относно възнаградителния, поощрителния или осигурителния мотиви. Във всички тези случаи завещателят отново няма очакване за насрещна престация към него и отново който и да е от посочените мотиви не засяга нито действителността на завещателния акт, нито неговия безвъзмезден характер. При съмнение за действителността относно изрично изразения в завещанието мотив, предпочитание би следвало да се даде на хипотезата за неговата действителност, доколкото нормата на чл. 42, буква „в“ ЗН следва да се тълкува стриктно, но не и разширително.

Наличие само на мотив за бъдещо гледане и издръжка на завещателя до неговата смърт

Когато завещателят изрично е посочил в завещанието, че с него се разпоглежда с имуществото си в полза на благодетелстваното лице, като очаква от него гледане и издръжка до смъртта си, завещанието ще бъде нищожно поради наличието на фактическия състав на хипотезата, а именно:

- ще бъде налице единствен мотив, поради който е направено завещанието;
- този мотив ще противоречи на закона, доколкото противоречи на едностранния и най-вече на безвъзмезден характер на завещанието (Тасев, 2020, с. 68, р. 104; Станева, 2022, с. 152; Цанкова и колектив, 2016, с. 311-312, с. 321-322, с. 470-472; Петкова, 2020).¹¹

Очевидно завещание, съдържащо такъв мотив, се обуславя от очакването на завещателя благодетелстваното лице да започне да го гледа и издържа от момента на съставяне на завещанието или от един по-късен момент, но във всички случаи преди момента на неговата смърт (т.е. момента на пораждаване на правните последици на самото завещание). Възлагането на такова задължение на благодетелстваното лице не би могло да бъде приветствано от правото, доколкото по този начин бихме достигнали или до конструкцията на договор върху неоткрито наследство, който е нищожен съобразно чл. 26, ал. 1 ЗЗД, или пък до конструкцията на някакъв ненаименован алекторен договор. За постигане на ефекта на издръжка и гледане приживе на завещателя, правото е предоставило друг инструмент на правните субекти, а именно договора за прехвърляне на недвижим имот срещу задължение за издръжка и гледане, който обаче е основан на възмездност в отношенията между прехвърлителя и приобретателя.

Наличие на благодарствен мотив и мотив за бъдещи грижи (бъдещо гледане и издръжка) за завещателя

Когато в едно завещание са съчетани благодарствен мотив и мотив за бъдещи грижи за завещателя, са мислими два възможни подхода.

Първият подход е чисто формалният. Според него ако са налице няколко мотива и поне един от тях (например благодарност за вече положени грижи) е законосъобразен, то завещанието ще бъде действително и то ще бъде го-

¹¹ Това разрешение се възприема и в практиката на ВКС – виж Решение № 438 от 19.05.1999 г. по гр. д. № 110/1999 г., I г.о. на ВКС, Решение № 745 ОТ 13.01.2011 г. по гр. д. № 79/2010 г., III г.о. на ВКС, Решение № 122 от 03.06.2013 г. по гр. д. № 902/2012 г., I г.о. на ВКС и др.

дно да произведе предвидените от завещателя правни последици (Цанкова и колектив, 2016, с. 470; Станева, 2022, с. 278; Димитров, 2013, с. 150).

Другият възможен подход е провокиран от Решение № 246 от 17.12.2014 г. на ВКС по гр. д. № 1073/2014 г., I г. о., ГК, докладчик съдията Гълъбина Генчева, постановено по чл. 290 и сл. ГПК,¹² и Решение № 25/16.05.2016 г. по гр. д. № 5043/2015 г. на II г. о., докладчик съдията Снежанка Николова, постановено по чл. 290 и сл. ГПК.¹³

В първото от посочените решения, съдът, позовавайки се на Решение № 430 от 21.06.2004 г. на ВКС по гр. д. № 84/2004 г., I г. о., докладчик съдията Пламен Стоев, Решение № 1194 от 30.VII.1984 г. по гр. д. № 483/84 г., I г. о. и Решение № 438 от 19.05.1999 г. на ВКС по гр. д. № 110/99 г., I г. о. е приел, че практиката, създадена от тях е правилна и следва да намери приложение и към разглежданото от него гр. д. № 1073/2014 г. По това дело съдът е констатирал, че в производството пред въззивния съд е представено саморъчно завещание, с което завещателят е завещал на благодетелстваното лице апартамент, като в завещанието е вписан следния текст: „*Правя това завещание от благодарност за грижите, които същата полага и ще продължи да полага единствено само тя за мен*“. На базата на този текст въззивният съд е приел, че този текст следва да се възприема „*като мотив на завещанието, а не като вменияване на задължение на заветницата да полага грижи за завещателя. Завещанието няма възмезден характер, затова то не е нищоожно и е породило правно действие...*“.

Касационният състав обаче е приел, че решението на въззивния съд е неправилно, позовавайки се на това, че „*процесното завещание съдържа не само благодарствен мотив за миналите грижи, които ответницата е полагала за завещателя, но и текст, който изразява увереност за получаване на бъдещи грижи. Този текст разкрива очакванията на завещателя за бъдеща възмездна престация – че няма да бъде оставен сам и ще получава грижи от заветницата, още повече като се има предвид неговата болест, за която са събрани данни по делото. Наличието на подобен мотив води до нищоожност на завещанието, тъй като противоречи на безвъзмездния му характер*“. В резултат на изложеното касационния състав е приложил

¹² Това е второто от трите съдебните решения, посочени в Определение № 50042 от 6.06.2023 г. на ВКС по гр. д. № 3267/2022 г., II г. о., ГК, докладчик съдията Розинела Янчева, като формиращи противоречива практика, и послужило като основание за приложение на хипотезата на чл. 292 ГПК

¹³ Това е третото от трите съдебните решения, посочени в Определение № 50042 от 6.06.2023 г. на ВКС по гр. д. № 3267/2022 г., II г. о., ГК, докладчик съдията Розинела Янчева, като формиращи противоречива практика, и послужило като основание за приложение на хипотезата на чл. 292 ГПК

цитираната от него практика на ВКС и ВС и е отменил обжалваното въззивно решение.

От позицията на изложеното по-горе, по отношение на възприетата от касационния състав теза, могат да се направят най-малко две съществени възражения.

От една страна, от самото касационно решение е видно, че решаващия състав е приел наличието на два отделни мотива в процесното завещание: благодарствен (за миналите грижи, които ответницата е полагала за завещателя) и мотив за очаквани от завещателя бъдещи грижи. Доколкото завещанието съдържа два мотива и доколкото благодарствения мотив не противоречи на закона и добрите нрави, то съдът би следвало да използва формалния подход и да приеме, че завещанието е действително и би могло да породи желаните от завещателя последици.

Същевременно, от друга страна, решаващият касационен състав не е отчел обстоятелството, че в Решение № 1194 от 30.VII.1984 г. по гр. д. № 483/84 г., I г. о., на което той се е позовал, става дума не за мотив, а за условие като модалитет на самото завещание, а в Решение № 438 от 19.05.1999 г. на ВКС по гр. д. № 110/99 г., I г. о. става дума само за един единствен мотив, изразен по следния начин в завещанието: *„за да бъде гледан от него до края на живота ми и за грижите, които ще полага за мене в бъдеще“*. Съвсем очевидно е, че така изразения мотив, който е единствен, противоречи на безвъзмездния характер на завещанието и предполага активно поведение на облагодетестваното лице още от момента на съставяне на това завещание, изразяващо се в „гледане“ и „грижи“. В този случай е безспорно, че това противоречие повлича нищожност на цялото завещание. Както обаче става ясно по-горе, по касационното дело съдът е установил наличието не на един, а на два мотива, единият от които не противоречи на закона. В този смисъл е неудачно позоваването именно на Решение № 438 от 19.05.1999 г. на ВКС по гр. д. № 110/99 г., I г. о. от страна на решаващия състав.

По подобен начин в Решение № 25/16.05.2016 г. по гр. д. № 5043/2015 г. на II г. о., докладчик съдията Снежанка Николова, решаващият състав отново констатира, че *„видно от съдържанието на представеното завещание на Е. В. в полза на съпругата му, същата е обявена от него за негов единствен наследник поради грижите, които тя е полагала за него към момента на съставяне на завещанието, както и за тези, които ще полага за него в бъдеще – „ще се грижи до края на живота ми когато съм болен или по други причини ще се нуждая от чужда помощ“*. Според съда *„тези изрази обосновават извода за вменяване на задължения за грижи за завещателя за в бъдеще, след съставяне на завещанието, което изключва преценяването им като обичаен мотив, поради който се извършват заве-*

щателни разпореждания, вкл. и между съпрузи в знак на благодарност и осигуряване на единия съпруг след смъртта на другия“. Тоест, и в посоченото решение съдът, вместо да констатира, че в завещанието са изразени два мотива, единият от които (благодарственият) не противоречи по никакъв начин на закона, необосновано е приоритизирал другия, противоправния мотив – *„за вменяване на задължения за грижи за завещателя за в бъдеще, след съставяне на завещанието“*, за да обоснове извода си за нищожност на цялото завещание. Освен това от текста на съдебното решение е видно, че решаващият състав се позовава на две конкретни решения на ВКС, постановени по реда на чл. 290 ГПК – Решение № 122 от 3.06.13 год. по гр. д. № 902/12 год. I г. о. и Решение от 24.11.10 год. по гр. д. № 79/10 год. III г. о., но самият той посочва в решението си, че *„в тях се приема, че когато волята на завещателя е мотивирана единствено от желанието да бъде гледан и издържан до края на живота си той /или трето лице/, респ. се вменява задължение за това да бъде гледан той /или трето лице/, то това е несъвместимо с безвъзмездния характер на завещанието и обуславя неговата нищожност“*.

Във връзка с втория възможен подход следва да се отбележи, че в случаите, когато в завещанието се откриват два, три или повече мотиви, е възможно неговата действителност, респ. нищожност съобразно чл. 42, буква „в“ ЗН, да бъде преценявана през призмата на т. нар. **решаващ мотив** (Цанкова, 1995, с. 55-56). Такъв ще бъде мотивът, който доминира като фактор за съставяне на завещанието. Това обаче предполага изясняване (по възможност в най-висока степен) на действителната воля на завещателя чрез внимателно тълкуване на употребените от него думи и изрази в текста на завещанието. Така например възможен разграничителен критерий би могло да бъде обстоятелството дали завещателят предписва, вменява в задължение или очаква със сигурност осъществяването на бъдещи грижи, гледане и издръжка от страна на благодетелстваното от завещанието лице или от друго, трето лице (например негов съпруг) или пък само изразява надежда вече полагани до момента на съставяне на завещанието грижи да продължат и занапред. Използването в завещанието на изрази от типа *„обявявам X за единствен мой наследник не само заради грижите, които е полагал до момента за мен, но и за тези/но-най-вече за тези/като го задължавам, които той ще полага за мен до края на живота ми“* като че ли водят до предположение за доминация на вменяването на задължение от завещателя към благодетелстваното лице то да извърши насрещна престация, изразяваща се в разходване на време, енергия и средства за полагане на тези грижи. В такива случаи би могло да се приеме, че това, а не благодарността, е решаващият мотив за извършване на завещанието, което да обоснове извод

за неговата нищожност на основание чл. 42, буква „в“ ЗН. Ако пък например формулирания в завещанието текст е от типа на „завещавам цялото си имущество на X като благодарност за грижите, които вече е положил за мен и с очакване той да продължи да ги полага“, то очевидно няма да има противоположен мотив, доколкото решаващ характер в този случай би имал благодарствения такъв. Обстоятелството, че завещателят е изразил очакване тези грижи да продължат и занапред, би следвало да се възприема не като вменяване на задължение, а като пожелание, като обстоятелство, което той очаква да настъпи в резултат на добрата воля на наследника, без това да влияе върху преценката му, че прави завещанието не заради това, а поради водещия в случая благодарствен мотив.

Заклучение

С оглед на гореизложеното авторите на настоящата статия считаме, че на поставения в тълкувателно дело № 2/2023 г. на ОСГК на ВКС тълкувателен въпрос, следва да се отговори по следния начин: **Завещание, което е направено както заради вече положени грижи за завещателя, така и с оглед очакването на бъдещи грижи, които да бъдат полагани за него до края на живота му, не е нищожно на основание чл. 42, б. „в“ ЗН. Завещанието би било нищожно на основание противоречие със закона само когато бъдещите грижи, които ще бъдат полагани за завещателя до края на живота му, са единствен или са решаващ мотив за съставяне на това завещание.**

Използвана литература

- Димитров, М. (2013). Основанията за нищожност по чл. 26, ал. 1 ЗЗД (Dimitrov, M., 2013, Osnovaniyata za nishtozhnost po chl. 26, al. 1 ZZD).
- Марков, М. (2011). Семейно и наследствено право, помагало. (Markov, M., 2011, Semeyno i nasledstveno pravo, pomagalo).
- Петкова, Цв. (2020). Бъдещи грижи за завещателя – мотив на завещанието или основание за нищожност?, Собственост и право, № 8. (Petkova, Tsv., 2020, Badeshti grizhi za zaveshtatelya – motiv na zaveshtanieto ili osnovanie za nishtozhnost?, Sobstvenost i pravo, № 8).
- Петкова, Цв. (2019). Правото на наследяване по завещание в две противоречиви решения на ВКС, Правата на гражданите и тяхната защита, Сборник доклади и статии от международната научна конференция в чест на акад. Антонио Фернандес де Бухан и Фернандес, почетен доктор на Нов български университет, 6 ноември 2018 г. (Petkova, Tsv., 2019, Pravoto na nasledyavane po zaveshtanie v dve protivorechivi resheniya na

VKS. v: Pravata na grazhdanite i tyahnata zashtita, Sbornik dokladi i statii ot mezhdunarodnata nauchna konferentsiya v chest na akad. Antonio Fernandes de Buhan i Fernandes, pocheten doktor na Nov balgarski universitet, 6 noemvri 2018 g.).

- Петров, В. (2023). Действително ли е завещателно разпореждане с уговорка облагодетелстваното лице да гледа или издържа завещателя или трето лице преди откриване на наследството? Към допустимостта на т. нар. „въз-мездни“ завещания, Предизвикай правото, (Petrov, V., 2023, Deystvitelno li e zaveshtatelno razporezhdane s ugovorka oblagodetelstvanoto litse da gleda ili izdarzha zaveshtatelya ili tretto litse predi otkrivane na nasledstvoto? Kam dopustimostta na t. nar. „vazmezdni“ zaveshtania, Predizvikai pravoto), available at: <https://www.challengingthelaw.com/semeyno-i-nasledstveno-pravo/vyuzmezdni-zaveshtaniya-tylk-delo-2-23-osgk/>
- Тълкувателно дело № 2/2023 г. по описа на ВКС – Гражданска колегия, Разпореждане на Председателя на ВКС от 27.07.2023 г., (Talkuvatelno delo № 2/2023 g. po opisa na VKS – Grazhdanska kolegia, Razporezhdane na Predsedatelya na VKS ot 27.07.2023 g.), available at: <https://www.vks.bg/talkuvatelni-dela-osgk.html> (accessed 20.02.2024)
- Станева, А. (2022). Наследствено право. (Staneva, A., 2022, Nasledstveno pravo).
- Тасев, Хр. (2020). Българско наследствено право. (Tasev, Hr., 2020, Balgarsko nasledstveno pravo).
- Цанкова, Ц. (1995). Завещанието в българското наследствено право. (Tsankova, Ts., 1995, Zaveshtaniето v balgarskoto nasledstveno pravo).
- Цанкова, Ц., Матеева, Ек., Марков, М., Петров, В., Танев, Д., Георгиев, И. (2016). Закон за наследството, научноприложен коментар. (Tsankova, Ts., Mateeva, Ek., Markov, M., Petrov, V., Tanev, D., Georgiev, I., 2016, Zakon za nasledstvoto, nauchnoprilozhen komentar).
- Цанкова, Ц. (2020). Завещателни разпореждания под условие, Собственост и право, № 3. (Tsankova, Ts., 2020, Zaveshtatelni razporezhdania pod uslovie, Sobstvenost i pravo, № 3).

FOR THE NULLITY OF THE WILL WHEN IT'S SOLE OR DECISIVE REASON IS IN CONTRARY TO THE LAW

Assoc. Prof. Ivan Tsvetanov, PhD
Department of Private Law Sciences
Faculty of Law
University of National and World Economy
e-mail: iivanov@unwe.bg

Nikolai Nikolov, PhD Student
Department of Private Law Sciences
Faculty of Law
University of National and World Economy
e-mail: lawyernikolov606@abv.bg

Valentin Dobrev, PhD Student
Department of Private Law Sciences
Faculty of Law
University of National and World Economy
e-mail: valentin.dobrev@unwe.bg

Abstract

The purpose of this article is to give one of the possible answers to the interpretative question posed in interpretative case No. 2/2023 of the General Assembly of the Civil College (OSGK) of the Supreme Court of Cassation (SCC), namely „is it nullity on the grounds Art. 42, b. „c“ of the Inheritance Act (IA) a will which is made both for the care already taken of the testator and with a view to future care to be taken of him for the rest of his life; can in such a case, when interpreting the will of the testator, it be assumed that the only motive for making the will is contrary to the law, since it violates the principle of gratuity of the testamentary disposition?’ In order to justify the answer proposed in this article, both the current judicial practice related to the posed question and the achievements of the Bulgarian civilist doctrine were used. Undoubtedly, the answer to this question will have a significant practical significance, as it will predetermine the direction of development of future judicial practice in this matter.

Keywords: will, nullity, one motive, controversial with law

JEL: K15